

**NHÂN KỶ NIỆM NGÀY SINH THỨ 90 CỦA CỔ GIÁO SƯ VIỆN SĨ KHÁNH TOÀN
(1.8.1905 - 1.1.1995)**

**ĐÔI ĐIỀU TÔI ĐƯỢC BIẾT VỀ
GIÁO SƯ VIỆN SĨ NGUYỄN KHÁNH TOÀN**

THIỆU QUANG

Khi chúng tôi về nhận công tác tại Ban Xã hội học thì Giáo sư Viện sĩ Nguyễn Khánh Toàn đang đảm nhiệm chức vụ Chủ nhiệm ủy ban Khoa học xã hội Việt Nam. Ngày ấy, chúng tôi còn rất trẻ. So với thế hệ ông, chúng tôi thuộc vào hàng con cháu. Và thú thật là chúng tôi cũng biết rất ít về ông. Chúng tôi chỉ biết rằng Giáo sư Nguyễn Khánh Toàn là nhà bác học cô trí thức sâu rộng về nhiều lĩnh vực trong Khoa học xã hội, rằng đến nay, ông là trường hợp duy nhất mà chúng ta được biết là ông được Bác Hồ gọi bằng em và được Bác xưng là anh, thêm nữa ông cũng là người đầu tiên soạn sách học tiếng Việt cho người Nga.

Sau một thời gian làm việc và học tập tại Ban Xã hội học, dưới sự chỉ dẫn của Giáo sư Vũ Khiêu khi ấy là Phó chủ nhiệm ủy ban Khoa học xã hội Việt Nam, trực tiếp làm Trưởng ban Xã hội học, chúng tôi được biết đã từ lâu, nhận rõ vai trò thiết yếu của xã hội học, các đồng chí lãnh đạo Đảng và Nhà nước đã từng nhắc nhở ủy ban Khoa học xã hội Việt Nam về việc xây dựng và phát triển ngành Xã hội học và Giáo sư Nguyễn Khánh Toàn với cương vị là thủ trưởng cao nhất của cơ quan cũng rất quan tâm đến vấn đề này. Giáo sư Bùi Đình Thanh, nguyên là Phó ban Xã hội học đã kể lại: năm 1972, giữa lúc giặc Mỹ đang leo thang ném bom miền Bắc, trong một chuyến đi công tác ở Chi Nê (Hòa Bình), Giáo sư Nguyễn Khánh Toàn có nói: giặc Mỹ càng leo thang, thì ngày thắng lợi càng đến gần, khi ấy trách nhiệm của Khoa học xã hội sẽ nặng nề hơn, ngành Xã hội học sẽ có vai trò rất quan trọng.

Sau Chiến thắng mùa xuân 1975, đất nước được hoàn toàn giải phóng. Chủ nghĩa thực dân mới đã để lại ở Việt Nam những vấn đề xã hội cần được nghiên cứu và nhận định, công cuộc xây dựng đất nước cũng đặt ra những đòi hỏi cấp thiết. Ban Xã hội học ra đời trong hoàn cảnh đó. Sự kiện trọng đại này dẫn đến việc thay đổi định hướng nghề nghiệp của chúng tôi. Khi ấy, chúng tôi là những sinh viên tốt nghiệp đại học ở các ngành như Văn học, Sử học, Kinh tế, Toán ... Vậy mà chúng tôi lại hăm hở bước vào một lĩnh vực mới, mặc dù, chưa được đào tạo về Xã hội học.

Khi ấy bài nói chuyện của Giáo sư Nguyễn Khánh Toàn tại Ban Xã hội học ngày 21.5.1977 có ý nghĩa thật to lớn. Không chỉ phê phán những thiếu sót của Xã hội học phương Tây, ông còn căn dặn: Khi đi từ xã hội cũ sang xã hội mới, tất nhiên con người mang theo cái cũ có quét sạch cái cũ mới mang lại được cái mới cho con người, muốn làm được điều này, chúng ta phải tiến hành điều tra để đi sâu vào bản chất của vấn đề. Điều tra Xã hội học phải tiến hành thật sâu về mọi mặt trong đời sống vật chất và tinh thần của nhân dân, chứ không phải để mô tả, kể lể các sự việc các hiện tượng một cách hình thức.

Về vai trò của khoa học Xã hội học ông nhận định: "Có thể nói không quá rằng trong ủy ban Khoa học xã hội Việt Nam thì thông tin Khoa học xã hội và xã hội học là hai trụ

cột, làm chỗ dựa cho các ngành Khoa học xã hội khác tiến lên xây dựng xã hội mới và cải tạo xã hội cũ".¹

Điều gì đã dẫn đến những lập luận sâu sắc như vậy? Có thể kể ra nhiều nguyên nhân, nhưng có lẽ nguyên nhân cơ bản nhất là ở Giáo sư Nguyễn Khánh Toàn có một sự thống nhất sâu sắc giữa sự nghiệp khoa học và mục đích phục vụ nhân dân, phục vụ cách mạng.

Những tư liệu gần đây, được biết từ kho lưu trữ của Ban Chấp hành Trung ương Đảng Cộng sản Liên Xô cho hay: từ năm 1932, với bí danh là Minin, Giáo sư Nguyễn Khánh Toàn đã được Bộ Phương Đông giữ lại làm cán bộ giảng dạy cho trường Phương Đông, đồng thời làm nghiên cứu sinh, rồi làm cán bộ nghiên cứu trong Viện dân tộc và thuộc địa của Quốc tế cộng sản. Từ năm đó, ông là tác giả của nhiều luận văn nghiên cứu về tình hình kinh tế, xã hội ở Việt Nam và ở các nước thuộc địa. Ông có những nghiên cứu về Việt Nam quốc dân đảng và sự kiện khởi nghĩa Yên Bái đầu năm 1930. Hồ sơ số 495-154-488 ghi như sau: Giáo sư Nguyễn Khánh Toàn đã soạn "Giáo trình học tập" cho các sinh viên khóa đặc biệt của Quốc tế cộng sản, trong đó ông bàn đến các vấn đề kinh tế xã hội ở các nước dân tộc và thuộc địa. Nguồn tài liệu của giáo trình này được thu thập chủ yếu từ các đồng chí đang học tại trường Đại học cộng sản dành cho những người lao động ở Phương Đông của Quốc tế cộng sản². Các tư liệu trên cho thấy: những hoạt động khoa học sôi nổi từ thời tuổi trẻ của Giáo sư Nguyễn Khánh Toàn là cơ sở để xây đắp nên hệ thống tri thức xã hội học của ông. Và chúng tôi, những người đi sau ông, xem đó là những đóng góp quan trọng của sự phát triển khoa học xã hội học ở Việt Nam hiện nay cũng như về sau này.

Nhân đây tôi xin được kể lại một kỉ niệm trong những lần tôi được tiếp xúc với Giáo sư Nguyễn Khánh Toàn. Năm 1983, Giáo sư Vũ Khiêu lúc đó là Viện trưởng kiêm Tổng Biên tập Tạp chí Xã hội học - có phân công tôi đến gặp Giáo sư Nguyễn Khánh Toàn để mời ông viết một bài, cho Tạp chí Xã hội học số chuyên đề về xã hội học gia đình. Sau khi đọc bức thư của Giáo sư Vũ Khiêu, ông hẹn nửa tháng sau đến lấy bài. Đúng ngày hẹn, tôi đến gặp ông. Sau khi hỏi về việc học tập về đời sống của anh chị em trong Viện những năm ấy cuộc sống còn nhiều khó khăn, ông trao bài viết đã chuẩn bị sẵn cho tôi và nói: "Xã hội học là một ngành mới, các cậu phải học nhiều, đọc nhiều, tôi viết vậy, còn các cậu làm tiếp". Rồi ông thân mật đặt tay lên vai tôi. Tôi không ngờ, bài: "Hôn nhân và gia đình trong lịch sử", ông trao cho tôi hôm ấy là bài viết cuối cùng của ông đăng trên Tạp chí Xã hội học, và đó cũng là lần cuối cùng tôi được gặp ông trước lúc ông qua đời.

Mới đây trong lần đưa tiễn nhạc sĩ Văn Cao về nơi an nghỉ cuối cùng, tôi bồi hồi dừng lại trước ngôi mộ của Giáo sư Nguyễn Khánh Toàn. Phần mộ của ông được đặt ngay ngắn trong hàng mộ dành cho những người có công lớn với dân, với nước. Sắc cỏ xanh rờn. Tiết trời nóng nực. Tôi chợt nhớ đến ngôi nhà mùa đông như lợp bằng tuyết trắng, nằm trên phố Milaia giữa trung tâm thủ đô Mátxcova. Ở đó, Giáo sư Nguyễn Khánh Toàn đã từng học tập và giảng dạy. Ở đó, thời bấy giờ, những người cộng sản Việt Nam và quốc tế thân mật gọi ông là đồng chí Giáo sư đỏ.

Giờ đây, với ông đã là sự in lặng vĩnh cửu. Còn chúng tôi thì vẫn đang theo đuổi con đường xã hội học. Thời gian thật ngắn. Lộ trình thật xa.

Nhân dịp kỉ niệm lần thứ 90 ngày sinh của Giáo sư Viện sĩ Nguyễn Khánh Toàn, tôi ghi lại những kỉ niệm về ông như tôi được biết, để tỏ lòng kính trọng và biết ơn ông.

Hà Nội ngày 26 tháng 7 năm 1995

¹. Nguyễn Khánh Toàn: *Những nhiệm vụ của xã hội học Việt Nam hiện nay*. Xã hội học - 1982, trang 9

². Xem: Đỗ Quang Hưng: *Giáo sư đỏ Minin Nguyễn Khánh Toàn*. Xưa & Nay - No:9, 12 - 1994, trang 14